

Joó, I. (2002): Tanácskozás a földügyi és térképészeti minőségirányításról (Geod. és Kart. 2002/4, 29–38. old.)

Kenyeres A. (1998): Completion of the Nationwide GPS Gravimetric Geoid Solution for Hungary (EGS XXIII. General Assembly Symposium G11, Nice, France, 20–24 April 1998. Physics and Chemistry of the Earth, Vol. 24. No.1. pp.85–90, 1999)

Mihály Sz. (1995): A magyarországi geodéziai vonatkozási- és vetületi rendszerek leíró katalógusa, 4. kiadás (FÖMI Bp.)

Mihály Sz. (2001): DAT-szabványok és azok bevezetése („Nemzeti Kataszteri Program a XX. században“ c. konferencián elhangzott előadás, Bp. 2001. 02. 22–23.)

Overview of the Hungarian Land Administration, Surveying and Mapping Data on Background of the Global Trends

Dr. Sz. Mihály
Summary

The paper overviews the changing world of the information technology and the field of surveying,

mapping and geomatics. The general requirements to land administration, surveying, mapping, spatial information arising from the changing world of the information technology and the information society are discussed with special emphasis on the standardisation, the sustainable development, the interoperability and cooperation, the locality and globality, the generalisation, the product and marketing approach, the state task, the servicing-state, the public data, the presentation and publishing of maps, the long-life learning as well as the international cooperation. A general overview on the partial fields of the Hungarian Land Administration, Surveying and Mapping is also presented with a promise of the author on a later detailed scientific examination of partial fields (geodetic networks, cadastre system, topographic map, remote sensing). Finally some general ideas are also summarised.

Schedius Lajos és Blaschnek Sámuel Magyarország-térképének kiadásváltozatai

A szabadságharc hadvezetésének országtérképe

Pásztai László, Országos Széchenyi Könyvtár

*Kevéssé ismeretes, hogy Kossuth Lajos és a szabadságharc hadvezetése milyen országtérképet használt. Ez a tanulmány feltárja, hogy az ország vezetői részére – más frissebb országtérkép híján – a Schedius-Blaschnek-féle térkép állt rendelkezésre mint áttekinthető térkép. Az első katonai felmérés térképei ugyanis ekkorra már elavultak, a második katonai felmérés pedig még nem fejeződött be, s a szelvények titkosságuk miatt amúgy sem lettek volna elérhetőek.**

Hazánkról készült első részletesebb és nagyobb számú csillagászati helymeghatározáson alapuló térkép Lipszky János (1766–1826) 1804–1808 között megjelent s mérföldkönek számító „Mappa Generalis Regni Hungariae“ (Magyar Ország Általános Mappája) című munkája volt. Ez alapján készült Schedius Lajos és Blaschnek Sámuel Magyarország-térképe, helyesbítve a második katonai felméréshez kapcsolódó háromszögelési adatok, illetve a nagyszabású folyó- és úttérképezések eredményeinek részbeni felhasználásával. A szerzők, Schedius Lajos (1764–1847), a pesti tudományegyetem professzora, valamint Blaschnek

* szerkesztői megjegyzés

Sámuel (?–1854), sziléziai származású földmérő. Schedius már Lipszky térképéhez tartozó helységnevtár, a „Repertorium locorum objectorumque“ (1808) összeállításában is részt vett. [6., 7., 8.]

2000-ben, a „Magyarország 1000 éve a térképeken“ című millenniumi kiállításhoz készülve, már a térképek másolása folyt a Magyar Honvédség Térképészeti Hivatalában, mikor is a legszebben színezett Schedius–Blaschnek-féle Magyarországtérképünk azzal a megjegyzéssel érkezett vissza, hogy a szelvényeket és így a másolatokat sem lehet összeilleszteni pontosan. Az első szelvény térképkerete 1–1 cm-rel kisebb a mellette, illetve alatta lévő csatlakozó lapoknál, annak ellenére, hogy egy raktári jelzeten levő műről van szó.

Ezek után lázas keresés kezdődött, hol is kevertek össze példányaink lapjai. Hamar kiderült azonban, hogy nem itt kell a probléma gyökerét keresni, hanem egyszerűen arról van szó, hogy a rézlemezről történő nyomtatás előtt a papírt benedvesítették, s ezek a nagyméretű, kb. 60x85 cm-es lapok, később a szárítás közben, eltérő mértékben változtatták méretüket, zsugorodtak. Az első két szelvény esetében például a következő mértékben különböznek a kereten belül mért méretek: az 1. szelvény magassága 52,5 → 53,4 cm, szélessége 70,2 → 71,9 cm; a 2. szelvény magassága 52,5 →

53,6 cm, szélessége 69,8 → 71,4 cm. Az általában elmondható, hogy a későbbi kiadások esetében nagyobb lapméretek fordulnak elő, feltehetően az eltérő minőségű papír használata következtében.

Mindeközben, a térképek alapos átvizsgálása során fény derült arra is, hogy a térkép kiadástörténete bonyolultabb, mint ahogy azt a vonatkozó irodalomból ismertük, s variánsok nagyobb számban fordulnak elő.

Azt le kell szögezni, hogy a térkép esetében nem beszélhetünk a mai értelemben vett kiadásról. A szelvények nem egyszerre készültek, hanem több évig, azokat a lapokat pedig, melyeken változtatásra volt szükség, önállóan is kinyomtatták, úgy, hogy közben a címen és a kiadásra vonatkozó dátumon nem változtattak. Végül is a szakirodalom áttanulmányozása és a viszonylag nagyszámú példány (Országos Széchényi Könyvtár Térképtára, Hadtörténelmi Térképtár, Magyar Országos Levéltár, ELTE Térképtudományi Tanszék) összehasonlítása után az alábbi kiadási sorrendet, illetve kiadás-variációkat lehetett megállapítani. (A táblázatban a címleírást követő sorokban az első oszlop a kiadásváltozatokat jelzi, a második a tényleges megjelenési éveket, a harmadik pedig az adott változat legfontosabb megkülönböztető jellemzőit tartalmazza.) [1., 2., 3., 5., 7.]

1833–1836		
Magyar ország', Horvát, Tót, Dalmát és Erdély országok', a' tenger mellék', és a' végőri vidékek' közönséges pósták' és utak földabrosza, az Ausztriai tsászárság' határos tartomány részeivel együtt ... = Vollstaendige general Posten- und Strassen-Karte des Königreichs Ungarn ... / Carolus Stein; Rauschenfels de Steinberg; J. Hyrtl. – [1:470 000]. – Pesten : Schedius Lajos: Blaschnek Sámuel, 1833–1836. – 1 térk. (9 szelv.): rézmetset; 52,8x71,3 cm		
1/a	1833–37	– ifjabbik Kilián könyvárosi biztosságában, Pesten. (1. szelvény) – kidolgozatlan Morvaország az 1–2. szelvényen – Ferdinand Nordbahn a 4. szelvényen – magyar–galíciai közigazgatási táblázat (2. szelvény alján)
1/b	1836–37	– ifj. Kilián mint forgalmazó hiányzik az 1. szelvényről – kidolgozott Morvaország (javított 1–2. szelvény) – Ferdinand Nordbahn az 1–2. és 4. szelvényen
1/c	1837–38	– jelmagyarázat bővítve: Kerületi Tábla

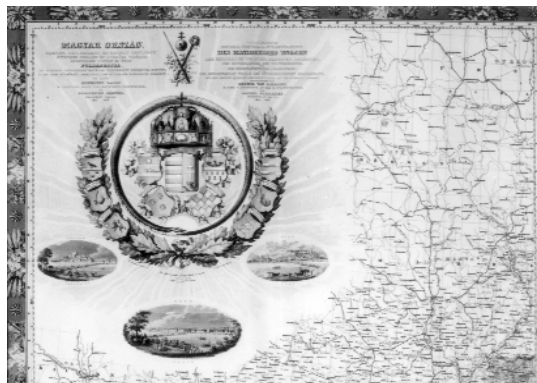
1833–1838		
Magyar ország', Horvát, Tót, Dalmát és Erdély országok', a' tenger mellék' és a' végőri vidékek' közönséges pósták' és utak földabrosza, az Ausztriai tsászárság' határos tartomány részeivel együtt ... = Vollstaendige general Posten- und Strassen-Karte des Königreichs Ungarn ... / Carolus Stein; Rauschenfels de Steinberg; J. Hyrtl. – [1:470 000]. – Pesten : Schedius Lajos: Blaschnek Sámuel, 1833–1838. – 1 térk. (9 szelv.): rézmetset, kézi szín.; 52,8x71,3 cm		
2.	1838	– V. Ferdinándnak szóló ajánlás a látképek közé besúrva (1. szelvény) – további tervezett vasutak feltüntetve: Wien–Neunkirchen, Wien–Brünn, Wiener Neustadt–Sopron–Győr, Wien–Győr, Pozsony–Nagyszombat – jelkulcsban: Astronom. trigonom. pont; Erdők; Vasút (tervezett, kész) – földrajzi tartalom bővítése (6., 7. és 9. szelvény)

1847		
Magyar ország, Horvát, Tót, Dalmát, Erdély országok, a' tenger mellék, katonai határőrvidék, földképe: egészen megváltoztatott, csillagtani határozatokra alapított ... Ildik kiadás, mely magában foglalja még Galiciát, Krakói vidéket's az Auszriai birodalom határos részeit = Karte des Königreichs Ungarn ... / Domi.k Biller; v. Szotyóri; Rauschenfels de Steinberg; J. Hyrtl. – 1:469 472. – Pesten: Schedius Lajos: Blaschnek Sámuel, 1847. – 1 térk. (9 szelv.): rézmetszet, kézi szín., 52,8x71,3 cm		
3/a	1847–48	– a cseh és porosz területek tartalma kitörölve – elkészült vasútvonalak ábrázolása: pl. Pozsony–Marchegg vasút (4. szelvény) – jelkulcsban: Erdők és Vágások; Vas út és Vaspálya-állomás – topográfiai tartalom bővítése (1. és 2. szelvény)
3/b	1850–53	– Pozsony–Vác vasút (4. és 5. szelvény)
3/c	1863-ig?	?

Az egyes variánsok elkülönítését nehezítette, hogy a tartalmi eltérések csak egyes szelvényekre korlátozódnak, s egy-egy földrajzi részterülethez köthető apró változtatások időben csak a vasútvonalak esetében nyomon követhetők. Minden egyes plusz tartalmi elem egy új kiadási állapotot feltételez, ami értelemszerűen lemezállapot-változást is jelent.

További nehézséget okozott, hogy teljesen egységes szelvénytörzs, különösen a korai változatokból, gyakorlatilag nem akadt, jóllehet a sok esetben egységes színezés erre utalna. Jó példa erre az egyik 1833–36-os címlapú térképünk (TR 2845); használati példányának 4. és 5. szelvénye 1850-ben elkészült vasútvonalakat is ábrázol.

Mindezek után következze a kiadástörténet és a táblázat részletes magyarázata.

1. kép. Az 1833–1837. évi kiadás 1. szelvénye

1/a) (1.kép)

A kiadók a térkép kivágatát úgy határozták meg, hogy az nemcsak Magyarországot, hanem a szomszédos tartományokat is nagyrészt magába foglalta. A 9 szelvényt 1833 és 1836 között szándékoztak megjelentetni, ahogy az az 1833-ban megjelent 1. szelvényről is kiderül. A 2. szelvény feltehetően 1834-ben készült el, amikor is a cen-

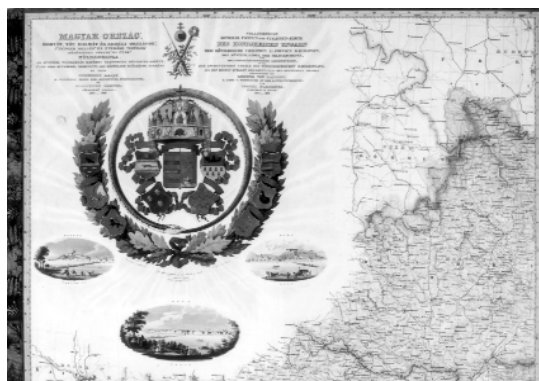
zúra betiltotta. Ugyanis a lapon található galíciai terület részlegesen részletesen volt kidolgozva, mint a magyarországi, a morva terület azonban az 1. szelvényvel megegyezően, alig részletezve jelent meg.

Galícia hovatartozásának kérdése 1772 óta nyitott kérdés volt Ausztria és Magyarország között. Mária Terézia Lengyelország első felosztásakor, azon a jogcímen, hogy egykor a Magyar Királysághoz tartozott, és királyaink használták is a „Galícia és Lodóméria királya” címet, csatolta a lengyel területet birodalmához, melyet azonban „természetesen” Bécsből irányítottak. Galícia részletes kidolgozása a térképen azt a benyomást kelthette, mintha az Magyarország egyik tartománya lenne, s ez érzékenyen érintette a bécsi kormányzatot, ami a lefoglaláshoz vezetett.

A tiltás ellenére több példány is eljutott az előfizetőkhez, melyeket, különösen Magyarországon, már lehetetlen volt begyűjteni. A következő évek a kiadók és a cenzúra huzavonájával teltek, a hivatal azt követelte, hogy a Magyarországon kívüli részeket egyöntetűen részletes kidolgozás nélkül tüntessék fel a térképeken. Végül is 1836-ban folytatódhatott a kiadás, immár minden terület, a kiadók elképzelését érvényesítve, részletesen kidolgozva. A megjelenés elhúzódott 1837-ig, ezt igazolja a 8. szelvényen szereplő Ó-Béga-csatorna mellett feltüntetett évszám is (1833–37). Újdonság még, hogy már az épülőfélben levő ausztriai Ferdinand Nordbahn vasútvonala is felkerült a térkép 4. szelvényére. A jelmagyarázatban azonban nem szerepel vasútvonal! Ugyanígy a lapon megtalálható kerületi tábla jelölése (pl. Eperjes a 2. szelvényen) is hiányzik a jelkulcsból. [1.]

1/b) (2.kép)

1836-ban a kiadás csak úgy folytatódhatott, hogy gyakorlatilag előlről kellett kezdeni, s ekkor részletesen kidolgozták az első két szelvény morvaországi részeit, és ezekre is rávitték a Ferdinánd

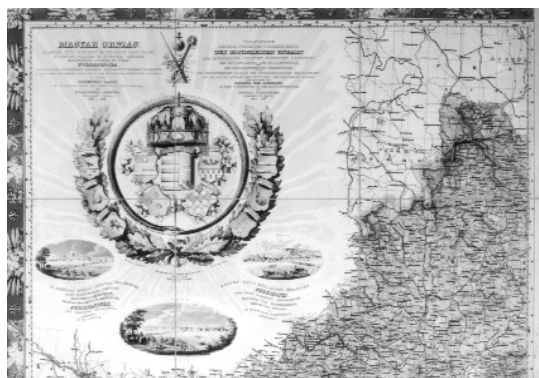

2. kép. Az 1836–1837. évi kiadás 1. szelvénye

vasút további nyomvonalát. Az 1. szelvényről le-törtölték a forgalmazó, *íjf. Kilián* nevét, a 2. szelvényről pedig a galíciai közigazgatásra vonatkozó magyarázatot. Feltéve, hogy a kiadók nem merték vállalni a kockázatot, hogy a cenzúra háta mögött további szelvényeket megjelentessenek, a többi szelvény megegyezik az 1/a-val jelölt kiadás megfelelő (3–9.) lapjaival. [1.]

1/c)

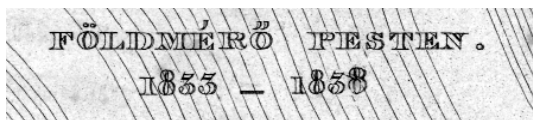
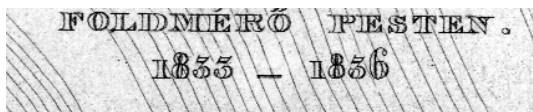
Még az 1838-as kiadás előtt pótolták a jelkulcsból hiányzó „Kerületi Táblá“-t. A javítás csak a 9. szelvényre korlátozódott. Ezt az támasztja alá, hogy a 38-as kiadásban ezen a szelvényen további, immár jelentős módosítások történtek.

3. kép. Az 1838. évi kiadás 1. szelvénye

2) (3. kép)

1838-ban egy új kiadás készült, az évszámot 1833–1838-ra javították, a cím alatt lévő Pozsony, Pest és Buda látképek közé beszúrtak egy V. Ferdinándnak szóló ajánlást. Érdekesség, hogy alaposan megnézve az 1838-as évszám utolsó számjegyét, jól láthatóan a 6-os számot javították 8-ra (4. kép).

4. kép. Az eredeti és a javított kiadási évszám

A lapokon immár több tervezett vasútvonalat ábrázoltak (Wien–Neunkirchen, Wien–Brünn, Wiener Neustadt–Sopron–Győr, Wien–Győr, Pozsony–Nagyszombat). A 9. szelvényen lévő jelkulcs tovább bővült: tervezett és kész vasút, csillagászati és háromszögelési méréssel meghatározott pontok, valamint az erdők jelével. [6., 7.]

A jelkulcs bővítése ellenére a térképszelvényeken csak tervezett vasútvonalak szerepelnek. Erdőt és mérési pontokat csak az utolsó lapon ábrázoltak, az első szelvényen nem, mely viszont min-

5. kép. A Csupi-hegy az 1838-as és az 1847-es kiadásban (1. szelvény O28-as mező)

den kétséget kizáróan ezen kiadás része, hiszen itt található a cím (5. kép). Ugyanakkor a földrajzi tartalom is bővült, a 6. szelvényen az aa81-es mezőben, a 8-on a Dunától délre a szerb területeken és a kilencediken a román határ mentén a keretbe nyúlva, illetve a Kazán-szoros tájékán.

Mint utaltam rá, a kiadás lapjainak tartalma (vagyis a térképi jelek) nincs összhangban, és majd látni fogjuk, hogy az 1847-es kiadásba sem illik. Mivel egy kiadásban csak egy lemezállapot lehet, úgy tűnik, hogy a 9. szelvény megjelenése előtt még bejavították a tartalomba, vagyis felvették a fent említett jeleket úgy, hogy aztán már a többi lapon nem változtattak. Elvben az is elképzelhető, hogy 1838 után még egy alkalommal hozzányúltak a lemezekhez, s ezeket a jeleket alkalmazták is a térkép többi szelvényén. Ez esetben a 2/b változatról beszélhetnénk, de ilyen lapokat nem találtam!

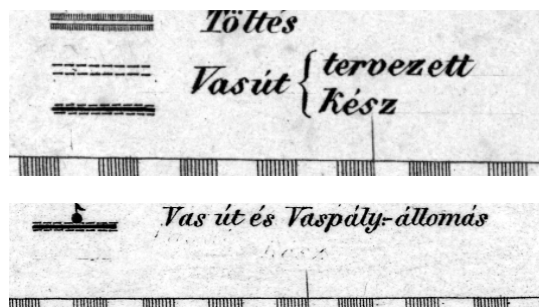
3/a) (6. kép: lásd a folyóirat B/2 oldalán)

A térkép – mintegy évtizeddel később – új címmel, részben új metszők közreműködésével (*Dominik Biller* 1820–1880, valamint *Szotyori Bálint*) és 1847-es kiadási évvel ismét megjelent. A látképek helyét immár teljesen az ajánlás szövege foglalja el; az első három szelvényről a már korábban is kevésbé kidolgozott cseh, porosz, illetve orosz részek teljesen eltűntek. Illetve mégsem teljesen, mert a nyomólemezen történt kikaparás nyoma több helyen is jól látszódik a papíron. Az 1846-ban az Osztrák Császárságba bekebelezett „Krakkói vidék”, és már nem a „Krakkói Köztársaság”, részletes kidolgozásra került, mint ahogy a vasútvonalak mentén több kisebb részterület (erdők és vágások feltüntetése az 1. és a 2. lapon).

A térképen a tervezett vasutak mellett immár feltűnnek a kész vonalak is, mégpedig szép számmal, s ezeket ekkor már magyarul nevezték meg; a galíciai vasút Odenbergen túli része viszont lekerült a térképről. A térképen megtalálható, a többi mellett, az akkor legújabbban elkészült Pozsony–Marchegg vasútvonal, amit 1848 augusztusában adtak át.

A jelkulcsban az erdő jel mellett a vágásoké is feltűnik, míg a tervezett vasút jele hiányzik (7. kép), annak ellenére, hogy a lapokon még megtalálható. A 9. szelvényen egyúttal a keret jobb oldalán a fokhálózatot is kijavították, a 45° 10'-től kezdve délre a vonalak fél cm-rel lejjebb kerültek.

Az első felmerülő kérdés, hogy az 1847-ben kiadott térképen miért szerepel egy 1848-ban átadott vasút? Eleinte arra gondoltam, hogy lennie

7. kép. A vasút jele 1838-as és az 1847-es kiadáson

kell egy 1847-ben kiadott, az 1847-es vasúti állapotokat tükröző térképnek.

Mivel azonban ilyen kéttucatnyi térkép átnézése után sem találtam, valószínűbb, hogy az 1847-ben megkezdett kiadás, akár *Schedius Lajos* halála miatt (1847. november 12.) elhúzódott 1848 nyaráig, ezért szerepel rajta a fent nevezett vasútvonal. Valószínűleg *Schedius* halálával az állandó javítgatások időszaka is lezárult, s azt követően csupán az új vasútvonalak szerepeltetésére korlátozódott. [8.]

A másik lehetséges kérdés, vajon új lemezre metszették-e a kilenc szelvényt, vagy a korábbiakat használták? Bármilyen meglepő, a kiadások során végig ugyanazt a kilenc rézlemezt használták, amiről 1833-ban megkezdték a térkép nyomtatását, ezekre vitték rá folyamatosan a változtatásokat. Mégis 1847-ben annyi az új részlet, a módosítás, hogy önkéntelenül adódna a gondolat, hogy valójában mégis új nyomólemezeket metszettek. Végignézve azonban a szelvényeket, több lapon is nyomát találni a kikaparásnak. Mindenképp elmondhatjuk, hogy a módosításokat – *Biller* és *Szotyori* – kiválóan megoldották.

3/b)

A további kiadások elkülönítése a vasútvonalak alapján már viszonylag egyszerű. Az átnézett térképek következő nagy csoportján a legfrissebb vasútvonal, a Vác–Pozsony szakasz (1850. december) igen, viszont a következő, az 1853 szeptemberében elkészült Cegléd–Kiskunfélegyháza szakasz még nem szerepel a lapokon, tehát ezek a példányok 1850–1853 közé datálhatók. [5.]

3/c)

Ilyen változattal nem találkoztam, az egyetlen utalás egy későbbi kiadás létezésére *Fodor Ferenc*-nél található, miszerint a térképet 1862–63-ig megújítva kiadták. [2., 6.]

Összegzésül megállapítható, hogy a korszak e jelentős térképének több kiadási variációja létezik, mint azt csupán a három címlapváltozat megléte alapján véltük. E tanulmány, reményeink szerint, közelebb visz a térkép bonyolult kiadástörténetének megismeréséhez, valamint segítséget nyújt a könyvtáros kollegáknak, az antikváriusoknak és a magángyűjtőknek térképük pontosabb meghatározásához.

A közelmúltban e térkép egy további példánya is feldolgozásra a Térképtárba került, mégpedig az Országos Széchényi Könyvtár állományába tartozó Kossuth-gyűjteményből; több más térképpel együtt. A darab kimagasló érdekessége, hogy az 5. szelvényen, mely Magyarország központi területét ábrázolja (Nagyváradtól Győrig), apró lyukak sokasága látható. Sokszor egy-egy településjel körül több lyuk is található, míg a település jele maga nincs átszúrva, így ezek nem tűvel történt térképmásolás nyomai, hanem – minden kétséget kizárólag – az 1848–49-es szabadságharc főhadiszínterén 1849. év telén és tavaszán zajló hadi események színhelyeit jelölik. A térképlapon tehát – minden bizonnyal maga Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke – a háború gyorsan változó történéseit követte nyomon.

E térkép tehát újabb bizonyíték arra, hogy a szabadságharc során a magyar hadvezetés a hadműveletekhez *Schedius Lajos* és *Blaschnek Sámuel* Magyarország-térképét használta. A magyar csapatokhoz ugyanis a már amúgy is elavult I. katonai felmérés (1763–1787) és az ekkor folyamatban lévő II. katonai felmérés (1806–1869), Bécsben szigorúan őrzött kéziratok lapjai nem juthattak el. Ez utóbbi felmérés során 1848-ig egyébként is csak a szűken vett (Erdély nélküli) Magyarország területének mintegy harmada lett feltérképezve. A Schedius–Blaschnek-féle Magyarország-térképnél részletesebb nyomtatott mű – a II. katonai felmérés felhasználásával – pedig csak 1858-ban (1:288 000), illetve 1869–1881 között (1:144 000) jelent meg. [9.]

Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárban található Schedius–Blaschnek-féle Magyarország-térképek raktári jelzetei a variánsok alapján (egységes szelvénytörzsről általában nem beszélhetünk!):

- 1/a TR 2 845 (az archivális példány
9. szelvénye: 1/c)
- 1/b TR 2 846
- 2 TA 213 (továbbá a
Kossuth-hagyatékban: Kossuth L. 2640)
- 3/a TR 2 847
- 3/b TR 2 848, TF 420

IRODALOM

[1.] *Fallenbüchl Zoltán*: Adalékok Schedius Lajos és Blaschnek Sámuel Magyarország-térképe kiadásának történetéhez. In: Az OSZK Évkönyve 1965–1966. Budapest, 1967. 446–457. old.

[2.] *Fodor Ferenc*: A magyar térképírás. Budapest, 1952.

[3.] Magyarország története 1790–1848. (Főszerk.: Mérei Gyula) Budapest, 1980.

[6.] *Papp-Váry Árpád–Hrenkó Pál*: Magyarország régi térképeken. 1989.

[7.] *Szántai Lajos*: Atlas Hungaricus. Magyarország nyomtatott térképei, 1528–1850. Budapest, 1996.

[8.] *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. XII. köt. Budapest, 1908.

[9.] *Jankó Annamária*: A második katonai felmérés. In: Hadtörténelmi Közlemények, 2001/1. 103–127. old.

The editions of the Hungary map by Lajos Schedius and Sámuel Blaschnek (The map used by the Hungarian supreme command in the war of independence, 1848–49)

*L. Pászti
Summary*

The Hungary map by Lajos Schedius and Sámuel Blaschnek was made as a revised version of the famous map by János Lipszky (Mappa generalis regni Hungariae) which had been compiled after the first detailed astronomical observations between 1804 and 1808. Three editions have been known of this epochal Schedius-Blaschnek map, however, its content was being repeatedly changed after its first publication in 1833. The object of this paper is to trace the sequence and chronological succession of the map's editions.